नीकाक्रान्ततया साधनप्रार्थनापरिक्लिष्टतया च दुःखा-
विनाभूतत्वेन विषानुषक्तमधुवत् दुःखपक्षनिःक्षेपात्। ननु
"एकमनुसन्धित्सतोऽपरं प्रच्यवते" इति न्यायेन दुःखवत्
सुखमप्युच्छिद्यत इति अकाम्योऽयं पक्ष इति चेन्नैवं
मस्याः सुखसम्पादने दुःखसाधनबाहुल्यानुषङ्गनियमेन
तप्तायःपिण्डे तपनीयबुद्ध्या प्रवर्त्तमानेन साम्यापातात्
तथा हि न्यायोपार्जितेषु विषयेषु कियन्तः सुखखद्योताः
कियन्ति दुःखदुर्दिनानि अन्यायोपार्जितेषु तु यद्भवि-
ष्यति तन्मनसापि चिन्तयितुं न शक्यमित्येतत् स्वानु-
भवमनाच्छादयन्तः सन्तोविदाङ्कुर्वन्तु विदांवरा भवन्तः।
तस्मात् परिशेषात् परमेश्वरानुग्रहवशाच्छ्रवणादिक्रमे-
णात्मतत्त्वसाक्षात्कारवतः पुरुषधौरेयस्य दुःखनिवृत्ति-
रात्यन्तिकी निःश्रेयसमिति निरवद्यम्। नन्वीश्वरसद्भावे
किं प्रमाणं प्रत्यक्षमनुमानमागमो वा न तावदत्र प्र-
त्यक्षं क्रमते, रूपादिरहितत्वेनातीन्द्रियत्वात् नाप्यनु-
मानं तद्व्याप्तिलिङ्गाभावात् नागमः विकल्पासहत्वात्
किं नित्योऽवगमयत्यनित्यो वा। आद्ये अपसिद्धान्ता-
पातः द्वितीये परस्पराश्रयापातः। उपमानादिकमशक्य-
शङ्कं नियतविषयत्वात्। तस्मादीश्वरः शशविषाणायते
इति चेत्तदेतन्न चतुरचेतसां चेतसि चमत्कारमाविष्क-
रोति। विवादास्पदं नगसागरादिकं सकर्तृकं कार्य्य-
त्वात् कुम्भवत्। न चायमसिद्धो हेतुः सावयवत्वेन तस्य
सुसाधनत्वात्। ननु किमिदं सावयवत्वम् अवयवसंयो-
गित्वम् अवयवसमवायित्वं वा नाद्यः गगनादौ व्यभि-
चारात् न द्वितीयः तन्तुत्वादावनैकान्त्यात्। तस्मादनु-
पपन्नमिति चेन्नैवं वादीः समवेतद्रव्यत्वं सावयवत्व-
मिति निरुक्तेर्वक्तुं शक्यत्वात्। नापि विरुद्धो हेतुः
साध्यविपर्य्ययव्याप्तेरभावात् नाप्यनैकान्तिकः पक्षाद-
न्यत्र वृत्तेरदर्शनात् नापि कालात्ययोपदिष्टः बाधकानु-
पलम्भात् नापि सत्प्रतिपक्षः प्रतिभटादर्शनात्। ननु
नगादिकमकर्तृकं शरीराजन्यत्वात् गगनवदिति चेन्नै-
तत् परीक्षाक्षममीक्ष्यते नहि कठोरकण्ठीरवस्य कुरङ्ग-
शावः प्रतिभटो भवति अजन्यत्वस्यैव समर्थतया शरीर-
विशेषणवैयर्थ्यात्। तर्ह्यजन्यत्वमेव साधनमिति चेन्ना-
सिद्धेः। नापि सोपाधिकत्वशङ्काकलङ्काङ्कुरः सम्भवी
अनुकूलतर्कसम्भवात् यद्ययमकर्तृकः स्यात् कार्य्यमपि
न स्यादिह जगति नास्त्येव तत्कार्य्यं नाम यत्कारकच-
क्रमवधीर्य्यात्मानमासादयेदित्येतदविवादम्। तच्च सर्वं
कर्तृविशेषोपहितमर्य्यादं कर्तृत्वं चेतरकारकाप्रयोज्यत्वे
सति सकलकारकप्रयोक्तृत्वलक्षणं ज्ञानचिकीर्षाप्रयत्ना-
धारत्वम्। एवञ्च कर्तृव्यावृत्तेस्तदुपहितसमस्तकारकव्या-
वृत्तावकारणककार्य्योत्पादप्रसङ्गः। इति स्थूलः प्रमादः।
तथा निरटङ्कि शङ्करकिङ्करेण "अनुकूलेन तर्केण
सनाथे सति साधने। साध्यव्यापकताभङ्गात् पक्षे नो-
पाधिसम्भवः" इति। यदीश्वरः कर्त्ता स्यात्तर्हि शरीरी
स्यादित्यादिप्रतिकूलतर्कजातं जागर्त्तीति चेदीश्वरसिद्ध्य-
सिद्धिभ्यां व्याघातात् तदुदितमुदयनेन "आगमादेः प्रमा-
णत्वे बाधनादनिषेधनम्। आभासत्वे तु सैव स्यादा-
श्रयासिद्धिरुद्धता" इति। न च विशेषविरोधः शक्य-
शङ्कः ज्ञातत्वाज्ञातत्वविकल्पपराहतत्वात्। तदेतत्
परमेश्वरस्य जगन्निर्माणे प्रवृत्तिः किमर्था स्वार्था परार्था
वा आद्येऽपीष्टप्राप्त्यर्था अनिष्टपरिहारार्था वा नाद्यः
अवाप्तसकलकामस्य तदनुपपत्तेः अतएव न द्वितीयः।
द्वितीये प्रवृत्त्यनुपपत्तिः कः खलु परार्थं प्रवर्त्तमानं
प्रेक्षावानित्याचक्षीत। अथ करुणया प्रवृत्त्युपपत्तिरि-
त्याचक्षीत कश्चित्तं प्रत्याचक्षीत तर्हि सर्वान् प्राणिनः
सुखिन एव सृजेदीश्वरः न दुःखशबलान् करुणाविरो-
धात्। स्वार्थमनपेक्ष्य परदुःखप्रहरणेच्छा हि कारुण्यं
तस्मादीश्वरस्य जगत्सर्जनं न युज्यते। तदुक्तं भट्टाचार्य्यैः
"प्रयोजनमनुद्दिश्य न मन्दो हि प्रवर्त्तते। जगच्च सृ-
जतस्तस्य किं नाम न कृतं भवेत्" इति। नास्तिकशि-
रोमणे! तावदीर्ष्याकषायिते चक्षुषी निमील्य परिभाव-
यतु भवान् करुणया प्रवृत्तिरस्त्येव, न च निसर्गतः
सुखमयसर्गप्रसङ्गः सृज्यप्राणिकृतसुकृतदुष्कृतपरिपाकवि-
शेषाद्वैषम्योपपत्तेः न च स्वातन्त्र्यभङ्गः शङ्कनीयः "स्वाङ्गं
स्वव्यवधायकं न भवतीति, न्यायेन प्रत्युत तन्निर्वाहाच्च।
"एक एव रुद्रो न द्वितीयोऽवतस्थे" इत्यादिरागमस्तत्र
प्रमाणम्। यद्येवं तर्हि परस्पराश्रयबाधव्याधिं समाध-
त्स्वेति चेत् तस्यानुत्थानात् किमुत्पत्तौ परस्पराश्रयः
शङ्क्यते ज्ञप्तौ वा। नाद्यः आगमस्येश्वराधीनोत्पत्तिकत्वे-
ऽपि तस्यान्यतोऽवगमात् नापि तदनित्यत्वं ज्ञप्तौ, आग-
मानित्यत्वस्य तीव्रादिधर्मोपेतत्वादिना सुगमत्वात्। तस्मा-
न्निवर्त्तकधर्मानुष्ठानवशादीश्वरप्रसादसिद्धावभिमतेष्टसिद्धि-
रिति सर्वमवदातम्"।

४नये नीतौ ५नीतिसाधने उपाये ६विष्णौ च "अग्रणी-
र्ग्रामणीः श्रीमान् न्यायो नेता समीरणः" विष्णुस-